

Elke Weesjes, *Mama las Marx. Communistische gezinnen in naoorlogs Nederland* (Zutphen: Walburg Pers, 2023, 296 pp., ISBN 9789462499140).

Historica Elke Weesjes, gespecialiseerd in radicale bewegingen, bouwt in haar publieksboek voort op haar eerdere onderzoek naar communistische gezinnen. In 2021 verscheen van haar hand *Growing up Communist in the Netherlands and Britain*. Weesjes' onderzoek naar communistische gezinnen breekt met het dominante beeld, grotendeels gebaseerd op het werk van sociologe Jolande Withuis, van Nederlandse communisten. Withuis – zelf opgegroeid in een communistisch gezin in de jaren vijftig en zestig – betoogt dat in communistische gezinnen vaak weinig ruimte was voor liefde, er weinig aandacht was voor kinderen en er een overwegend negatieve houding bestond jegens de positie van vrouwen. Communistische ouders waren vooral dogmatisch en stonden op grote emotionele afstand van hun kinderen. Zonder dit vertoog te ontkennen, laat Weesjes overtuigend zien dat er ook andere verhalen te vertellen zijn.

Hiervoor onderzoekt Weesjes diverse bronnen en literatuur, met als hoofdbron 27 *oral history*-interviews met mensen die opgroeiden in communistische gezinnen. De interviews werden in 2001 door Weesjes afgenomen samen met haar toenmalige mentor en historisch onderzoeker Margreet Schrevel die er eerder over publiceerde. Bijzonder is dat Weesjes een groot deel van de toen geïnterviewden in 2019 opnieuw heeft gesproken. Ze heeft dus gelegenheid gehad om mensen op twee verschillende momenten in de tijd te bevragen. Interviews zijn niet de enige bronnen waar het boek op stoelt. Weesjes citeert regelmatig uit het communistische familieblad *Uilenspiegel* en uit het werk van de Sovjet opvoedkundige Anton Makarenko. Verrassend is de vergelijking die Weesjes maakt tussen het werk van Makarenko en de Amerikaanse dr. Spock. Ze komt tot de conclusie dat er meer overeenkomsten zijn dan verschillen tussen de twee opvoedexperts. Liefde, vriendschap en een warme band tussen ouder en kind staan in de werken van beide auteurs centraal. Weesjes laat in het gehele boek zien dat ze goed op de hoogte is van de actuele historiografie waardoor zij de persoonlijke verhalen in de bredere context van de verzuilde en naoorlogse Nederlandse samenleving kan plaatsen.

In het boek laat Weesjes met veel empathie zien hoe het communisme als levensbeschouwing aanwezig was in communistische gezinnen in de dagelijkse opvoeding, op school en op het werk, in de vrije tijd en in de omgang met anderen. Weesjes toont aan dat er grote discrepanties waren tussen partij-idealen en praktijken in de opvoeding van Nederlandse

communistiche kinderen. In het eerste hoofdstuk, getiteld ‘Van helden naar schurken’, wordt meteen pijnlijk duidelijk hoe communisten – vaak na actief te zijn geweest in het verzet – tijdens de Koude Oorlog gediscrimineerd en uitgesloten werden. Zij, en ook hun kinderen, kregen zowel subtiele uitsluiting als directe discriminatie en bedreigingen te verduren. Anna, die opgroeide in Rotterdam, vertelt hoe ze als elfjarige door volwassenen met stenen werd bekogeld naar aanleiding van anticommunisme-onrusten rond de opstand in Hongarije in 1956. Na dit eerste hoofdstuk volgen delen over de positie van vrouwen, opvoeding, cultuur en vrijetijdsbesteding, seksualiteit, school, werk en relaties en jeugdorganisaties.

Kinderen die opgroeiden in communistische gezinnen spreken over het algemeen vooral over een liefdevolle opvoeding waarin communisme en ‘typisch’ Nederlandse gebruiken zoals bijvoorbeeld Sinterklaas en verjaardagen met elkaar werden gevierd. Ondanks grote diversiteit onder de geïnterviewden, laat Weesjes zien dat zij gedeelde herinneringen hebben aan hun ervaringen tijdens hun communistische opvoeding. Zo speelde de partij in alle gezinnen een grote rol, waren armoede, schaarste en ook uitsluiting en discriminatie voortdurend aanwezig, werd in vrijwel alle gezinnen waarde gehecht aan scholing en ontwikkeling, en werd er open gediscussieerd over politiek en seksualiteit.

Het boek laat een gelaagd beeld zien van opgroeien in communistische gezinnen in Nederland. Aan de ene kant was er sprake van armoede en schaarste, het gevoel anders te zijn en ook angst en dreiging in een anticommunistisch klimaat in de jaren vijftig en zestig. Aan de andere kant overheerste het gevoel van kinderen bijzonder en soms zelf moreel superieur te zijn aan andere arbeidersgezinnen waar niet zoveel gelezen en gediscussieerd werd. In de verzuilde samenleving vormden communisten een aparte subcultuur. Communistische kinderen groeiden echter niet geïsoleerd op. Er was sprake van vriendschappen en liefdesrelaties tussen communisten en bijvoorbeeld protestantse of liberale jongeren. Communistische kinderen kwamen in het sterk verzuilde Nederland juist veel in aanraking met andersdenkenden. Dit omdat ze met zo weinig waren en naar openbare scholen gingen, in tegenstelling tot bijvoorbeeld katholieke kinderen.

Een van de hoofdstukken gaat over de complexe positie van vrouwen binnen het communistische gezinsleven. Meisjes en jongens kregen veelal dezelfde opvoeding en vervulden gelijke taken binnen het gezin. Het belang van scholing, verantwoordelijkheid en zelfstandigheid werden benadrukt en er was een grotere mate van openheid over (hetero)seksualiteit en anticonceptie dan in andere Nederlandse gezinnen. Binnen het huwelijk (of de relatie, veel communisten huwden niet) was van deze – voor de tijd vooruitstrevende – gendergelijkheid echter weinig sprake. In de praktijk las mama weliswaar Marx, maar was ze vooral verantwoordelijk voor de opvoeding en het huishouden. Volwassen vrouwen hadden binnen de partij en het gezin vaak vooral een ondersteunde rol en daar kwam pas in

de jaren tachtig verandering in. Voor de geïnterviewden was het ook in retrospectief opmerkelijk vanzelfsprekend vooral te spreken over de politieke rol en activiteiten van hun vaders en nauwelijks over die van hun moeders. Dit terwijl veel kinderen aangaven dat juist moeders vaak kritischer waren naar de partij dan vaders en minder geneigd waren de partijlijn blindelings te volgen. Zou dit laatste te maken hebben gehad met de ongelijke positie die communistische moeders en vrouwen ervoeren binnen de partij? Weesjes wijdt hier helaas niet verder over uit.

In de epiloog wordt tenslotte dieper ingegaan op gevoelens en emoties waarmee de geïnterviewden achteraf terugkijken op hun jeugd. Ook hier luidt de conclusie dat er sprake was van diversiteit in ervaringen, maar dat er over het algemeen positief wordt teruggeblikt. Tegelijkertijd vergelijkt Weesjes, in navolging van Phil Cohen, auteur van *Children of the Revolution: Communist Childhood in Cold War Great Britain* (1997), de teloorgang van het communisme met het kwijtraken van een religieuze overtuiging die gepaard kan gaan met verdriet, woede en onmacht. Ik had graag meer gelezen over de impact en betekenis van dit verlies. Problemativering van de oral history-interviews, die uniek zijn omdat ze twee keer zijn afgenomen op verschillende momenten, had daarbij kunnen helpen. Hoewel Weesjes reflecteert op verschillen tussen de eerste en de tweede ronde interviews, blijft ze over de waarde hiervan summier. De lezer komt te weten dat de meeste geïnterviewden in 2019 kritischer naar de partij, de beweging en naar de keuzes van hun ouders keken. Dit verklaart Weesjes doordat vertellers meer open waren naar haar omdat ze haar langer kenden, en uit het feit dat hun ouders inmiddels zijn overleden. Communisme en socialisme zijn daarnaast geen taboe meer. Maar hoe gaven mensen op verschillende momenten woorden en betekenis aan hun jeugd en aan het afstand nemen van de communistische ideologie? Welke inzichten geeft dat over opgroeien in communistische gezinnen en over herinnering, betekenisgeving en de waarde van het gebruik van oral history als bron en methode? Deze laatste vragen blijven nu nog onbeantwoord.

Marloes Hülsken, Radboud Universiteit Nijmegen